

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

YO'LOVCHILAR OQIMI YUQORI BO'LGAN O'TKAZISH PUNKTLARIDA SHAXSIY TARKIBNI EKSPRESS-PROFAYLING VA VERIFIKATSIYAGA O'QITISHNING PSIXOLOGIK METODOLOGIYASI

Egamberganov Rasulbek Farhod o'g'li

DXX Chegara qo'shinlari, harbiy xizmatchi.

e-mail: muhammadazizfarhodov643@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7127-6281>

Annotatsiya.

Ushbu maqolada chegara va bojxona punktlarida xavfsizlikni ta'minlash maqsadida shaxsiy tarkibni ekspress-profayling hamda verifikatsiyaga o'qitish tizimini takomillashtirish masalalari nazariy va psixologik jihatdan asoslangan. D. Kanemanning kognitiv dual-jarayonlar nazariyasiga tayanib, vaqt tanqisligi va ruhiy bosim sharoitida inson omili, kognitiv yuklama hamda emotsional toliqishning tekshiruv aniqligiga ta'siri tahlil qilingan. Mikromimika (FACS, METT), noverbal indikatorlar (SPOT) va biometrik verifikatsiyani birlashtiruvchi to'rt blokli model hamda uch bosqichli o'quv moduli taklif etilgan.

Kalit so'zlar: chegara va bojxona nazorati, ekspress-profayling, verifikatsiya, vizual diagnostika, mikromimika, noverbal indikatorlar, emotsional toliqish, simulyatsion ta'lim, kognitiv yuklama.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ ЛИЧНОГО СОСТАВА ЭКСПРЕСС-ПРОФАЙЛИНГУ И ВЕРИФИКАЦИИ В ПУНКТАХ ПРОПУСКА С ВЫСОКИМ ПАССАЖИРОПОТОКОМ

Эгамберганов Расулбек Фарход угли

Пограничные войска Службы государственной безопасности Республики Узбекистан, военнослужащий.

Аннотация.

В статье теоретически и психологически обоснованы вопросы совершенствования системы обучения личного состава экспресс-профайлингу и верификации в целях обеспечения безопасности на пограничных и таможенных пунктах пропуска. На основе теории когнитивных двойных процессов Д. Канемана проанализировано влияние человеческого фактора, когнитивной нагрузки и эмоционального утомления на точность проверки в условиях дефицита времени и психологического давления. Предложены четырёхблочная модель, объединяющая анализ микроимики (FACS, METT), невербальных индикаторов (SPOT) и биометрическую верификацию, а также трёхэтапный учебный модуль.

Ключевые слова: пограничный и таможенный контроль, экспресс-профайлинг, верификация, визуальная диагностика, микроимики, невербальные индикаторы, эмоциональное утомление, симуляционное обучение, когнитивная нагрузка.

PSYCHOLOGICAL METHODOLOGY FOR TRAINING PERSONNEL IN EXPRESS PROFILING AND VERIFICATION AT BORDER CROSSING POINTS WITH HIGH PASSENGER FLOW

Egamberganov Rasulbek Farhod o'g'li

Border Troops of the State Security Service of the Republic of Uzbekistan, Serviceman.

Abstract.

This article provides a theoretical and psychological rationale for improving the system of training personnel in express profiling and verification to enhance security at border and customs checkpoints. Drawing on D. Kahneman's dual-process theory of cognition, the study analyzes the effects of human factors, cognitive load, and emotional fatigue on screening accuracy under conditions of time pressure and psychological stress. A four-block model integrating microexpression analysis (FACS, METT), nonverbal indicators (SPOT), and biometric verification is proposed, along with a three-stage training module.

Keywords: border and customs control, express profiling, verification, visual diagnostics, microexpressions, nonverbal indicators, emotional fatigue, simulation-based training, cognitive load.

Kirish. Zamonaviy davlat xavfsizligi va chegara nazorati tizimi tub transformatsiya bosqichini boshidan kechirmoqda: an'anaviy, sekin kechuvchi tekshiruv usullari o'rnini yuqori texnologik va tezkor psixodiagnostik

yondashuvlar egallamoqda. Markaziy Osiyoning geostrategik markazida joylashgan va ochiqlik siyosatini faol olib borayotgan O'zbekiston markaziy tranzit chorrahasi hisoblanib, mamlakatimizda chegara-bojxona o'tkazish punktlari orqali yo'lovchilar oqimining uzluksiz hamda xavfsiz harakatini ta'minlash milliy xavfsizlik va iqtisodiy barqarorlikning muhim mezoniga aylandi. Bugungi kunda nazorat punktlaridagi asosiy chaqiriq — o'tkazuvchanlik tezligini oshirish bilan bir vaqtda, yashirin xavf-xatarlarni barvaqt payqash, ya'ni "xavfsizlik va qulaylik" balansini saqlashdan iboratdir. Bu vazifani hal etish nazorat xodimlaridan shaxsning vizual-psixologik belgilari hamda mikromimikasini soniyalar ichida baholaydigan ekspres-profayling hamda verifikatsiya usullarini mukammal egallashni talab etmoqda.

Ushbu amaliy zarurat mamlakatimizda amalga oshirilayotgan huquqiy va institutsional islohotlar bilan bevosita hamohangdir. Xususan, "O'zbekiston — 2030" strategiyasida davlat chegaralarini boshqarishni xalqaro standartlar darajasiga ko'tarish va nazorat tadbirlarida inson omilining salbiy ta'sirini kamaytirish ustuvor vazifa qilib belgilangan [1]. Shu bilan birga, Davlat rahbari hamda Vazirlar Mahkamasining chegara tartib-taomillarini soddalashtirish va o'tkazish punktlari faoliyatini takomillashtirishga oid qarorlarida shaxsiy tarkibning kasbiy kompetensiyasini uzluksiz oshirish lozimligi qat'iy ko'rsatib o'tilgan.

Tadqiqot mavzusining amaliy zarurati milliy va xalqaro statistika ma'lumotlarida ham yorqin namoyon bo'ladi:

Mamlakatimizda yillik yo'lovchilar oqimining muttasil ortishi o'tkazish punktlarida mavsumiy va sutkalik tirbandliklarni keltirib chiqarmoqda. Holbuki, xalqaro mezonlarga ko'ra, tig'iz soatlarda bir yo'lovchini nazoratdan o'tkazish vaqti 45–60 sekunddan oshmasligi lozim. Fuqaro aviatsiyasi xalqaro tashkiloti (ICAO) hamda Xalqaro havo transporti assotsiatsiyasi (IATA) ma'lumotlariga ko'ra, aviatsiya xavfsizligi hodisalarining 70% dan ortig'i bevosita inson omili bilan bog'liq [6][7]. MDH mamlakatlari amaliyoti esa profayling usullarini qo'llash orqali huquqbuzarliklarni barvaqt aniqlash samaradorligi 25–30% ga oshirishni ko'rsatmoqda.

Shu bilan birga, yuqori yo'lovchi oqimi va doimiy ruhiy bosim nazorat xodimlarida emotsional toliqishni keltirib chiqaradi, bu esa o'z navbatida shaxsni verifikatsiya qilish aniqligi hamda diqqatni pasaytiradi. Shu sababli, shaxsiy tarkibni 10–15 sekund mobaynida shaxsning mikromimikasi, xatti-harakatlari va emotsional holatini tahlil qilishga o'rgatuvchi pedagogik-psixologik metodologiyani ishlab chiqish davlat va jamiyat xavfsizligi nuqtayi nazaridan hayotiy ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot ishining ilmiy va amaliy qiymati — chegara hamda bojxona xodimlarini tayyorlash va malakasini oshirish tizimiga amaliy-vaziyatli mashqlarga asoslangan yangi o'qitish modelini taqdim etishidan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Yo'lovchilar oqimi yuqori bo'lgan o'tkazish punktlarida xavfsizlikni ta'minlash hamda shaxsiy tarkibni ekspres-profayling va verifikatsiya usullariga o'qitish masalalari xorijiy, MDH va mahalliy olimlar tomonidan turli yo'nalishlarda tadqiq etilgan.

Xalqaro amaliyotda profayling, ya'ni insonga qarab uning niyatini tezkor aniqlash nazariyasining poydevori P. Ekman va V. Frizen tomonidan yaratilgan [2]. Ular inson emotsiyalari yuz mushaklarining soniyadan ham qisqa vaqt ichida sodir bo'ladigan beixtiyoriy harakatlarida — mikromimikada (yuzdagi sezilsiz o'zgarishlarda) aks etishini isbotlaganlar. P. Ekman va J. O'Sullivan o'tkazgan tadqiqotlar maxsus tayyorlangan xodimlarning yashirin stress hamda g'arazli niyatlarni aniqlash aniqligi 80–85% gacha yetishini ko'rsatdi [3]. Shuningdek, D. Matsumoto va M. G. Frank yo'lovchilarning noverbal signallarini (ko'z harakati, nutq uzilishi va tana reaksiyalarini) 10–15 sekund ichida baholash metodikasini taklif etishgan bo'lsa, D. Morris o'qitish jarayonida so'zlarga emas, balki 65% dan ortiq axborot beruvchi tana harakatlariga (jestlar va qadam tashlashga) e'tibor qaratish zarurligini ta'kidlaydi [4][10].

MDH ilmiy maktabida (I. I. Amirov, Y. V. Sherbatix, A. A. Kuznetsov) ekspres-profayling nafaqat shubhali shaxslarni ushlash, balki tirbandlikda "xavfsiz yo'lovchi" bilan "xavfli yo'lovchi"ni tezkor ajratish usuli sifatida qaraladi [14][17]. Y. V. Sherbatix o'z ishlarida doimiy ruhiy bosim ostida ishlaydigan xodimlarning emotsional toliqishining oldini olish va ularda kasbiy sezgini shakllantirish masalalariga urg'u beradi [18]. A. V. Grebenshchikov va S. A. Krilov kabi mutaxassislar esa o'quv jarayonida quruq nazariyadan ko'ra, real vaziyatlarga asoslangan amaliy mashqlarning samaradorligi 3–4 baravar yuqori ekanligini ta'kidlaydilar [15].

Mamlakatimizda shaxs psixodiagnostikasi va muloqot psixologiyasi bo'yicha V. M. Karimova, E. G'. G'oziyev, G. B. Shoumarov, B. M. Umarov va R. I. Sunnatova kabi olimlar fundamental tadqiqotlar olib borishgan. Prof. V. M. Karimova va G. B. Shoumarov ilmiy ishlarida muloqotdagi tana harakatlarini baholashda milliy hamda etnik xususiyatlarni (etnopsixologik aspektlarni) inobatga olish zarurligi ko'rsatib o'tiladi [9][11]. Chegara va huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarini tayyorlashda B. M. Umarov hamda M. G. Davletshin xodimlarning kuzatuvchanligi va tezkor qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadilar [13][16]. Soha mutaxassislarining fikricha, har qanday zamonaviy raqamli verifikatsiya texnologiyalari (masalan, yuzni tanish tizimlari) inson omilining o'rnini to'liq bosa olmaydi, balki unga yordamchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, profayling va verifikatsiyaning alohida elementlari yetarlicha o'rganilgan bo'lsa-da, yo'lovchilar oqimi yuqori hamda vaqt tanqis bo'lgan sharoitda shaxsiy tarkibni amaliy-vaziyatli mashqlar orqali o'qitishning yaxlit va tizimlashtirilgan pedagogik-psixologik metodologiyasi to'liq shakllanmagan. Ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirish tadqiqotimizning asosiy maqsadini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu nazariy tadqiqot chegara va bojxona o'tkazish punktlarida shaxsiy tarkibni ekspres-profayling hamda verifikatsiyaga o'qitishning pedagogik-psixologik tizimini ilmiy asoslashga qaratilgan bo'lib, tizimli-tarkibiy, kompetensiyaviy hamda faoliyatli-situatsion yondashuvlar majmuiga tayanadi. Ular nazorat faoliyati va vizual-psixologik diagnostikani yaxlitlashga, vaqt hamda ruhiy bosim sharoitida mikromimika va noverbal signallarni tezkor o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga hamda o'quv jarayonini real kasbiy simulyatsiyalarga yo'naltirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotda nazariy-taqqoslama tahlil, konseptual modellashtirish va tizimlashtirish metodlaridan kompleks

foydalanilib, xalqaro hamda milliy tajribalar o'rganildi, xodimlarni 10–15 sekundlik tezkor baholashga o'rgatuvchi model loyihalashtirildi hamda mikromimika, noverbal indikatorlar va biometrik verifikatsiya vositalari yagona majmuaga integratsiya qilindi. Izlanish uzviy uch bosqichda amalga oshirildi: dastlab inson omili, emotsional toliqish hamda verifikatsiya aniqligi o'rtasidagi bog'liqlik nazariy tahlil qilindi; so'ngra nazariy bilim, vizual mashqlar va simulyatsiyalarni qamragan o'quv modullari tuzilmasi modellashirildi; yakunda esa mazkur metodologiyani shaxsiy tarkibni tayyorlash va malakasini oshirish tizimiga tatbiq etish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar yaxlit holda tizimlashtirildi.

ASOSIY QISM. SHAXSIY TARKIBNI EKSPRESS-PROFAYLING VA SHAXS HAQQONIYLIGINI TEKSHIRISHGA (VERIFIKATSIYAGA) O'QITISHNING NAZARIY-PEDAGOGIK MODEL

Tadqiqot metodologiyasida belgilangan uch bosqichli uzviy mantiqdan kelib chiqqan holda, chegara va bojxona o'tkazish punktlari xodimlarini ekspress-profayling hamda shaxs va hujjatlar haqqoniyligini tekshirishga (verifikatsiyaga) o'qitishning nazariy-pedagogik modeli uchta asosiy yo'nalishda yoritiladi.

1. INSON OMILI, EMOTSIONAL TOLIQISH HAMDA TEKSHIRUV ANIQLIGI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIKNING NAZARIY TAHLILI

Yo'lovchilar oqimi yuqori bo'lgan o'tkazish punktlarida xavfsizlikni ta'minlash jarayoni vaqt tanqisligi hamda yuqori ruhiy bosim ostida kechadi. D. Kanemanning kognitiv dual-jarayonlar (Dual-process theory — inson miyasi ma'lumotni ikki xil rejimda qayta ishlashi haqidagi nazariya) ta'limotiga ko'ra, vaqt yetishmovchiligi sharoitida xodim psixikasi axborotni asosan System 1 (tezkor va intuitiv fikrlash) orqali qayta ishlaydi [8]. 10–15 sekundlik birlamchi baholashda aynan ushbu tizim yuzdagi mikromimika hamda noverbal (so'zsiz, tana tili orqali beriladigan) belgilar va harakatlarni ilg'ab olishga xizmat qiladi.

Mikromimika — bu inson yuzida beixtiyor, 1/25 sekund ichida chaqnab o'tadigan va yashirin emotsiyalarni oshkor qiluvchi juda qisqa harakatlardir. Biroq uzluksiz kognitiv yuklama (miyaning doimiy axborotni tahlil qilishdan toliqishi) hamda emotsional toliqish (burnout syndrome — ruhiy va jismoniy quvvatsizlik) xodimlarda diqqat maydonining torayishiga (tunnel vision — atrofga e'tibor bermay, faqat bitta narsaga chalg'ib qolish holati), obyektivlikning yo'qolishiga hamda xatoliklar ko'payishiga olib keladi.

Shu sababli System 2 (sekin va mantiqiy-analitik fikrlash) mexanizmini faqat shubhali belgilar aniqlangandagina, ya'ni chuqur tekshiruv (shaxs va hujjat ma'lumotlarini haqiqiylikka verifikatsiya qilish) bosqichida ishga tushirish zarur. Bu yondashuv kasbiy kognitiv muvozanatni ta'minlab, inson omili bilan bog'liq xatarlarni keskin kamaytiradi.

2. NAZARIY BILIM, VIZUAL MASHQLAR VA SIMULYATSIYALARNI QAMRAGAN O'QUV MODULLARI TUZILMASI

Shaxsiy tarkibni 10–15 sekundlik tezkor baholashga o'rgatuvchi nazariy-pedagogik model to'rtta o'zaro bog'liq blokni (mavzuli-maqсадli, mazmunli-metodologik, protsessual-texnologik va natijaviy-baholash) o'z ichiga oladi. Mazkur modelni amaliyotga tatbiq etish uchun mikromimika tahlili (FACS — yuz harakatlarini kodlash tizimi hamda METT — mikromimikani aniqlash bo'yicha trenajyor mashqlar), SPOT (Screening of Passengers by Observation Techniques — kuzatuv usullari orqali yo'lovchilarni saralash) noverbal indikatorlar tizimi hamda raqamli biometrik tekshiruv (verifikatsiya) vositalarini yagona majmuaga integratsiya qiluvchi uch bosqichli o'quv moduli ishlab chiqildi (1-jadval).

1-jadval

Modul bosqichi	O'quv moduli nomi	Qamrab olingan mazmun va usullar	Shakllantiriladigan kasbiy ko'nikmalar
I modul	Vizual diagnostika va mikromimika (METT)	Yuzdagi 1/25 sekundlik beixtiyor o'zgarishlar, emotsiyalar (qo'rquv, xavotir, nafrat) va FACS tizimi bo'yicha vizual mashqlar.	Yo'lovchidagi yashirin stress hamda g'arazli niyatlarni tezkor payqash.
II modul	Noverbal verbal profayling (SPOT)	Tana harakatlari, kiyim/buyum reaksiyalari, nutq uzilishi, vegetativ o'zgarishlar (terlash, qaltirash) va ekspress-savol-javob.	Yo'lovchilar oqimida shubhali xatti-harakat egalarini 10–15 sekunda ajratish.
III modul	Hujjatlar haqiqiylikni tekshirish va simulyatsiya	Hujjatlar bilan ishlash, biometrik verifikatsiya, muloqotdagi provokatsion keyslar hamda real sharoit simulyatsiyalari.	Stressli muloqotda xolis qaror qabul qilish, soxtalikni aniqlash va xatolikni kamaytirish.

O'quv jarayonida nazariy ma'ruzalar ulushi 20% ni, amaliy-vaziyatli treninglar, videoanaliz hamda simulyatsiya (sun'iy yaratilgan real ish sharoiti) mashg'ulotlari esa 80% ni tashkil etadi. Bu esa xodimlarda tahlil jarayonini avtomatlashgan kasbiy reaksiyalar darajasiga yetkazishga yo'naltiriladi.

3. METODOLOGIYANI SHAXSIY TARKIBNI TAYYORLASH VA MALAKASINI OSHIRISH TIZIMIGA TATBIQ ETISH

Integratsiyalashgan ushbu metodologiyani ta'lim amaliyotiga tatbiq etish shaxsiy tarkibning kasbiy

kompetensiyasini (amaliy bilim va ko'nikmalar majmuini) oshirishning poydevori hisoblanadi. O'quv modulini sohaviy oliy ta'lim muassasalari hamda qayta tayyorlash kurslarining o'quv rejalariga singdirish orqali xodimlarda nazariy bilim, vizual diagnostika va raqamli biometrik verifikatsiyani parallel qo'llash ko'nikmasi hosil qilinadi. Bunday kompleks yondashuv o'tkazish punktlarida nazorat jarayonining o'tkazuvchanlik quvvatini saqlab qolgan holda, xavfsizlik va tekshiruv aniqligini maksimal darajaga ko'tarishga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

O'tkazilgan ilmiy-nazariy izlanishlar chegara va bojxona punktlarida xavfsizlikni ta'minlash jarayonida shaxsiy tarkibni ekspres-profayling hamda shaxs va hujjatlar haqqoniyligini tekshirishga (verifikatsiyaga) o'qitish tizimini takomillashtirish o'ta muhim amaliy va pedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi.

Zamon sivilizatsiyasi biometrik hamda raqamli nazorat texnologiyalarini jadal rivojlantirayotgan bo'lsa-da, vaqt tanqisligi va yuqori yo'lovchilar oqimi sharoitida inson omili hamon hal qiluvchi o'rin tutadi. Shuning uchun xodimlarda vizual-psixologik diagnostika va mikromimikani to'g'ri o'qish ko'nikmalarini shakllantirish potentsial xavf-xatarlarni barvaqt aniqlashning poydevori hisoblanadi.

Tadqiqot poydevorini tashkil etgan to'rt blokli (mavzuli-maqсадli, mazmunli-metodologik, protsessual-texnologik va natijaviy-baholash) integratsiyalashgan o'quv modeli an'anaviy ta'lim usullaridan farqli ravishda, xodimlarga 10–15 sekund ichida yo'lovchining shubhali belgilarini tezkor baholash hamda xolis qaror qabul qilish kompetensiyasini beradi. Bunda ta'lim jarayonida nazariy bilimlarni 20% ga, amaliy-simulyatsion mashg'ulotlarni esa 80% ga ajratish mutanosibligi tanlangan bo'lib, bu yondashuv xodimlarning emotsional toliqish (burnout syndrome) va ruhiy bosimga nisbatan psixologik barqarorligini oshirishga hamda kognitiv muvozanatni saqlashga xizmat qiladi.

Olingan ilmiy xulosalardan kelib chiqqan holda, amaliyot uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Birinchidan, sohaviy oliy ta'lim muassasalari hamda malaka oshirish kurslarining o'quv rejalariga "Ekspres-profayling va verifikatsiya" intensiv modulli amaliy kursini bosqichma-bosqich joriy etish lozim.
2. Ikkinchidan, xodimlarning mikromimika (METT) va noverbal indikatorlarni (SPOT) ilg'ab olish tezligini oshirish maqsadida kompyuterlashtirilgan vizual-psixologik trenajyorlar hamda real keyslar bazasidan keng foydalanish zarur.
3. Uchinchidan, intensiv xizmat rejimida xodimlarning diqqat barqarorligini saqlash va kasbiy deformatsiyaning oldini olish uchun davriy psixodiagnostik ko'riklar va rehabilitatsion treninglar tizimini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni // *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*. – URL: [Lex.uz](https://lex.uz)
2. Ekman P., Friesen W. V. *Unmasking the Face: A Guide to Recognizing Emotions from Facial Clues*. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1975. – 212 p. – ISBN 0-13-938175-9. – URL: [Google Books](https://books.google.com/books) ([Google Books](https://books.google.com/books))
3. Ekman P., O'Sullivan M. Who Can Catch a Liar? // *American Psychologist*. – 1991. – Vol. 46, No. 9. – P. 913–920. – DOI: 10.1037/0003-066X.46.9.913. – URL: [PubMed](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/) ([PubMed](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/))
4. Matsumoto D., Hwang H. S., Skinner L., Frank M. G. Evaluating Truthfulness and Detecting Deception // *FBI Law Enforcement Bulletin*. – 2011. – URL: [Article PDF](https://www.fbi.gov/law-enforcement-bulletin) ([David Matsumoto](https://www.fbi.gov/law-enforcement-bulletin))
5. G'oziyev E. G'. *Umumiy psixologiya: psixologiya mutaxassisligi uchun darslik*. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010. – 544 b. – ISBN 978-9943-319-71-4. – URL: [Elektron manba](https://elibrary.uz) ([FlipHTML5](https://elibrary.uz))
6. IATA. *API-PNR Toolkit: Advance Passenger Information and Passenger Name Record*. – International Air Transport Association. – URL: [IATA API-PNR Toolkit](https://www.iata.org/en/pressroom/2019/01/01-api-pnr-toolkit) ([IATA](https://www.iata.org/en/pressroom/2019/01/01-api-pnr-toolkit))
7. ICAO. *Aviation Security Manual (Doc 8973 – Restricted)*. – 13th ed. – Montreal: International Civil Aviation Organization, 2022. – URL: [ICAO Store](https://www.icao.int/publications) ([ICAO Store](https://www.icao.int/publications))
8. Kahneman D. *Thinking, Fast and Slow*. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. – 499 p. – ISBN 978-0-374-27563-1. – URL: [Google Books](https://books.google.com/books) ([Google Books](https://books.google.com/books))
9. Karimova V. M. *Ijtimoiy psixologiya*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 172 b. – ISBN 978-9943-10-780-9. – URL: [DTPI elektron kutubxonasi](https://dtpi.uz) ([Библиотека](https://dtpi.uz))
10. Morris D. *Peoplewatching: The Desmond Morris Guide to Body Language*. – Rev. ed. – London: Vintage, 2002. – XVII, 526 p. – ISBN 978-0-09-942978-4. – URL: [Open British National Bibliography](https://open.library.utoronto.ca/) ([OBNE](https://open.library.utoronto.ca/))
11. Shoumarov G'. B., Haydarov I. O., Sog'inov N. A., Akramova F. A., Solihova G., Niyozmetova G. *Oila psixologiyasi: akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun o'quv qo'llanma* / G'. B. Shoumarov tahriri ostida. – 3-nashr. – Toshkent: Sharq, 2010. – 296 b. – ISBN 978-9943-00-188-6. – URL: [UrDU elektron kutubxonasi](https://urdu.uz) ([AKBT Urdu](https://urdu.uz))
12. Щербатых Ю. В. *Психология стресса и методы коррекции: учебное пособие*. – Санкт-Петербург: Питер, 2006. – 256 с. – ISBN 5-469-01517-3. – URL: [Электронный каталог МГППУ](https://lib.mgppu.ru/) (lib.mgppu.ru)